

Ongeoorloofd afwezig zijn in Vlaanderen

Een actuele beschrijving op basis van registratiegegevens

G. Keppens · B. Spruyt

Published online: 17 maart 2021

© Bohn Stafleu van Loghum is een imprint van Springer Media B.V., onderdeel van Springer Nature 2021

Samenvatting Een kritische randvoorwaarde voor een succesvol aanklappend beleid inzake (ongeoorloofd) schoolverzuim is het beschikken over accurate registratiedata. De afgelopen jaren werd in Vlaanderen, in het bijzonder door de implementatie van het informaticasysteem DISCIMUS, grote vooruitgang geboekt in het registreren van afwezigheid. Via DISCIMUS registreren scholen elke halve dag afwezigheid. Daardoor is het mogelijk (ongeoorloofde) afwezigheid in Vlaanderen te beschrijven op een niveau en met een graad van detail die niet eerder bereikt werd. Het is daarbij belangrijk om naast de ontwikkeling van de technische infrastructuur te monitoren wat de kenmerken en eigenschappen van de aldus verzamelde data precies zijn. In dit artikel dragen we bij aan deze doelstelling door een actuele beschrijving te geven van registratiegegevens over (ongeoorloofde) afwezigheid in Vlaanderen. De volgende vragen worden beantwoord: 1) wat is de verspreiding van ongeoorloofde afwezigheid? 2) Wat is de relatie tussen ongeoorloofde en geoorloofde afwezigheid? (3) Wat is de relatie tussen ongeoorloofde afwezigheid en de onderwijsuitkomst?

Meer lezen? Dit artikel is gebaseerd op de resultaten van onderzoekslijn 1.2: *Preventie van spijbelen en vroegtijdig schoolverlaten* van het Steunpunt Onderwijs Onderzoek (www.steunpuntsono.be). Het volledige rapport is te raadplegen via: https://torvub.be/torwebdat/publications/t2020_15.pdf.

Dr. G. Keppens (✉)
Fonds Wetenschappelijk Onderzoek, Brussel, België
Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije
Universiteit Brussel, Brussel, België
Gil.Keppens@vub.be

Dr. B. Spruyt
Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, Brussel,
België

Trefwoorden afwezigheid · schoolverzuim · administratieve data · signaalfunctie

Inleiding

De laatste jaren onderging de wijze waarop we in Vlaanderen kijken naar registratiedata van *ongeoorloofde afwezigheid* (dat wil zeggen het zonder geldige reden verzuimen van lestijd of onderwijsactiviteiten) een belangrijke transformatie. Terwijl tot voor kort registratiedata hoofdzakelijk gebruikt werden als instrument om sancties op te leggen aan leerlingen die ongeoorloofd afwezig zijn, worden registratiedata tegenwoordig ook als een waardevolle informatiebron gezien om de problematiek van ongeoorloofde afwezigheid te analyseren en beleid te voeren. Het startpunt van elk effectief preventiebeleid ten aanzien van ongeoorloofd schoolverzuim is inderdaad het verwerven van inzicht in de beginsituatie en het traject dat leerlingen hebben afgelegd. In dat kader zijn registratiecijfers van afwezigheid cruciaal [1, 2].

Registratiegegevens over afwezigheid van leerlingen die lessen volgen in het basis- en secundair onderwijs worden in Vlaanderen verzameld door het Agentschap voor Onderwijsdiensten (AGODI). Leerlingen kunnen om vele redenen afwezig zijn. In sommige gevallen (ziekte, begrafenis van familieleden en dergelijke) is die afwezigheid geoorloofd. Leerlingen die ongeoorloofd afwezig zijn krijgen een B-code (de B staat voor Begeleiding). Sinds november 2016 wisselen scholen de informatie over alle afwezigheid automatisch uit met het zogenaamde DISCIMUS-informaticasysteem. Terwijl er voorheen dus alleen een melding werd gemaakt wanneer een leerling ten minste dertig B-codes had verzameld, worden tegenwoordig *alle* B-codes (en bij uitbreiding alle afwezigheidscodes) via DISCIMUS doorgegeven aan het AGODI.

Naast de B-code zijn er andere relevante afwezigheidscodes: de L-code voor afwezigheid wegens te laat komen, de D-code voor afwezigheid die gerechtvaardigd wordt via een doktersattest en de Z-code voor afwezigheid die gerechtvaardigd wordt via een briefje van de ouders of de meerderjarige leerling zelf. Daarnaast omvat de O-code alle vormen van opvang en begeleiding van leerlingen die omwille van pedagogische, juridische, sociale of persoonlijke redenen tijdelijk de lessen niet kunnen bijwonen. De H-code verwijst naar afwezigheid wegens revalidatie of in het kader van het stellen van een diagnose of therapie door hulpverleners van buiten de school. De R-code, ten slotte, wordt gebruikt voor afwezigheid vanwege dagvaardiging voor een rechtbank, familieraad, overmacht, maatregelen door de bijzondere jeugdzorg, religieuze feestdagen en begrafenissen- of huwelijksplechtigheden.

Wanneer een leerling een bepaalde drempelwaarde van ongeoorloofde afwezigheid bereikt, is de school verplicht actie te ondernemen. Scholen hebben bijvoorbeeld de vrijheid om het Centrum voor leerlingenbegeleiding (CLB) eerder in te schakelen, maar zijn vanaf 1 september 2016 verplicht dat te doen vanaf vijf halve dagen ongeoorloofde afwezigheid (vijf B-codes). De school voert dan een afstemmingsgesprek met het CLB waarin de verdere begeleiding van de leerling wordt besproken. Als blijkt dat de achterliggende problematiek de begeleiding van de school en het CLB overstijgt, kan het CLB samenwerken met andere diensten uit de welzijns- en gezondheidssector. Het aantal verzamelde B-codes kan ook gevolgen hebben voor de schooltoeslag. Van leerlingen die in twee opeenvolgende jaren dertig B-codes hebben verzameld, kan de schooltoeslag van het laatste schooljaar teruggevorderd worden.

Scholen kunnen te allen tijde de door hen geregistreerde afwezigheid opvragen. Dat heeft tot gevolg dat de registratiedata van afwezigheid niet enkel dienen om er een bepaalde sanctie of interventie aan te koppelen, maar ook om zicht te krijgen op de prevalentie van geoorloofd en ongeoorloofd schoolverzuim. Doordat deze gegevens (via DISCIMUS) gecentraliseerd worden, kan men bijvoorbeeld de cijfers van de ongeoorloofde afwezigheid voor een bepaalde school vergelijken met die van scholen met gelijkaardige kenmerken (spijbelspiegels) en de ontwikkeling onderzoeken.

Via al deze voorzieningen tracht het onderwijsbeleid drie doelstellingen te realiseren. Ten eerste gaat het erom scholen aan te zetten de administratieve data van afwezigheid te gebruiken om een preventief beleid rond (ongeoorloofd) schoolverzuim te ontwikkelen en op te volgen. Omdat bekend is dat het vaak bijzonder moeilijk is jongeren die intensief afwezig zijn in de normale onderwijspraktijk te re-integreren, wordt maximaal ingezet op vroeg ingrijpen en een aanklappend beleid [2, 3]. Daarvoor vormen een doeltreffende registratie en detectie van afwezigheid een noodzakelijke voorwaarde. Ten tweede worden

scholen gestimuleerd om ook met deze registratiedata aan de slag te gaan om het zorgbeleid te optimaliseren. Ten derde moet scholen voldoende vrijheid worden geboden om deze visie te implementeren naargelang de school- en de lokale context.

Op die manier vormt Vlaanderen in Europa een van de koplopers als het gaat om het op nauwkeurige en systematische wijze verzamelen van afwezigheids cijfers van leerlingen die leerplichtonderwijs volgen [4]. De effectiviteit daarvan hangt echter samen met een aantal randvoorwaarden, die samenhangen met de datageletterdheid van de school en een goed begrip van de registratiedata. Naast de ontwikkeling van de technische infrastructuur is het immers belangrijk om te monitoren wat de kenmerken en eigenschappen van de aldus verzamelde data precies zijn. Tegen die achtergrond onderzoeken we in dit artikel de signaalfunctie van ongeoorloofde afwezigheid. We doen dat aan de hand van drie onderzoeksvragen:

1. Wat is de verspreiding van ongeoorloofde afwezigheid?
2. Wat is de relatie tussen ongeoorloofde en geoorloofde afwezigheid?
3. Wat is de relatie tussen ongeoorloofde afwezigheid en de onderwijsuitkomst?

Methode

We gebruiken gegevens van een gekoppelde databank van alle geregistreerde afwezigheid van het schooljaar 2014–2015 en de geregistreerde attesten op het einde van het schooljaar 2014–2015. Beide databestanden werden gepseudonimiseerd aangeleverd door het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming en kaderen binnen onderzoekslijn 1.2: *Preventie van spijbelen en vroegtijdig schoolverlaten* van het Steunpunt Onderwijs Onderzoek [5].

De analyses zijn als volgt opgebouwd. Ten eerste beschrijven we de verdeling van het aantal leerlingen per B-code en de mate waarin deze verspreiding varieert naargelang de periode in het jaar (bijvoorbeeld net voor of na de schoolvakanties). Ten tweede beschrijven we voor elke B-code de gemiddelde geaccumuleerde afwezigheid en berekenen we de samenhang tussen de verschillende afwezigheidscodes aan de hand van pearsoncorrelatiecoëfficiënten. Ten derde beschrijven we het percentage leerlingen per attest (A-attest: de leerling is geslaagd en mag overgaan naar het volgend leerjaar; B-attest: de leerling is geslaagd, maar wordt uitgesloten van een of meer studierichtingen of basisopties; C-attest: de leerling is niet geslaagd en moet het leerjaar overdoen) en per B-code.

We kijken daarbij naar leerlingen uit het voltijds- en deeltijdonderwijs vanaf de tweede graad van het secundair onderwijs (leerlingen vanaf gemiddeld 14 jaar). Jongeren die lessen volgen in het buitengewoon secundair onderwijs of de eerste graad (leerlingen van 12 jaar tot 14 jaar) worden buiten

beschouwing gelaten. We nemen binnen deze selectie alle leerlingen mee, ook degenen die niet langer leerplichtig zijn. Deze laatsten maken immers net zo goed deel uit van het onderwijsgebeuren.

Resultaten

De verdeling van de B-codes

De data maken het mogelijk om verschillen in de kans op het krijgen van B-codes op een veel lager niveau te documenteren dan tot nog toe in Vlaanderen gebeurde. Alleen al de beschrijving van het aantal leerlingen per geregistreerde B-code verschaft ons voor het eerst inzicht in de verspreiding van zeer laagdrempelig ongeoorloofd schoolverzuim (een tot vier B-codes) tot frequenter ongeoorloofd schoolverzuim en de mate waarin deze verspreiding varieert naargelang de periode in het jaar.

Wat leren we van de verdeling van het aantal B-codes? Ten eerste stellen we vast dat iets minder dan de helft van de leerlingen in de tweede en derde graad secundair onderwijs in Vlaanderen in het schooljaar 2014–2015 ten minste één B-code behaalde. Rekenen we de leerlingen die één B-code behalen erbij, dan blijkt iets minder dan 60% van de leerlingen maximaal één B-code te behalen. Ten tweede zien we dat de meerderheid van de leerlingen incidenteel afwezig is: 80% van de leerlingen in de tweede en derde graad secundair onderwijs in Vlaanderen behaalt maximaal vijf B-codes, 90% van de leerlingen behaalt maximaal tien B-codes en ongeveer 97% van de leerlingen behaalt maximaal dertig B-codes. Het aantal leerlingen met zeer veel B-codes (meer dan dertig) beperkt zich dus tot ongeveer 3% van de leerlingenpopulatie. Ten derde stellen we geen drempels vast in de verdeling van ongeoorloofde afwezigheid. Ook de vanuit het beleid gehanteerde niveaus (vijf of dertig B-codes) worden niet waargenomen in de registratiedata. Deze moeten dus eerder gezien worden als door het beleid opgelegde drempelwaarden, dan empirisch waar te nemen trappen in de verdeling van het aantal B-codes.

De verdeling van de B-codes naar timing

Vervolgens brengen we de timing van het toekennen van B-codes in kaart. De problematiek van luxe-verzuim of verzuim als gevolg van een bezoek aan familie in het buitenland impliceert dat er variatie is in de timing van ongeoorloofde afwezigheid. De term 'luxe-verzuim' verwijst naar ongeoorloofd, oudergemotiveerd schoolverzuim waarbij leerlingen afwezig zijn vanwege extra vakantie, bijvoorbeeld om op reis te gaan of familie te bezoeken. Omdat men sneller of langer op vakantie wil of om de reiskosten te beperken, kiezen bepaalde gezinnen ervoor vroeger te vertrekken of later terug te komen. Er is echter nog een tweede reden waarom we in de periode voor of

na de schoolvakanties een hoger aantal B-codes verwachten in vergelijking met een gemiddelde schoolweek. Vanuit de intentie om het luxe-verzuim een halt toe te roepen, is in het schooljaar 2014–2015 bepaald dat alle afwezigheid wegens ziekte vlak voor en vlak na een schoolvakantie verantwoord dient te worden op basis van een briefje van de dokter. Terwijl men gedurende andere periodes in het schooljaar over de mogelijkheid beschikt afwezigheid te verantwoorden met een briefje van de ouders, is dit vlak voor en na schoolvakanties dus niet mogelijk.

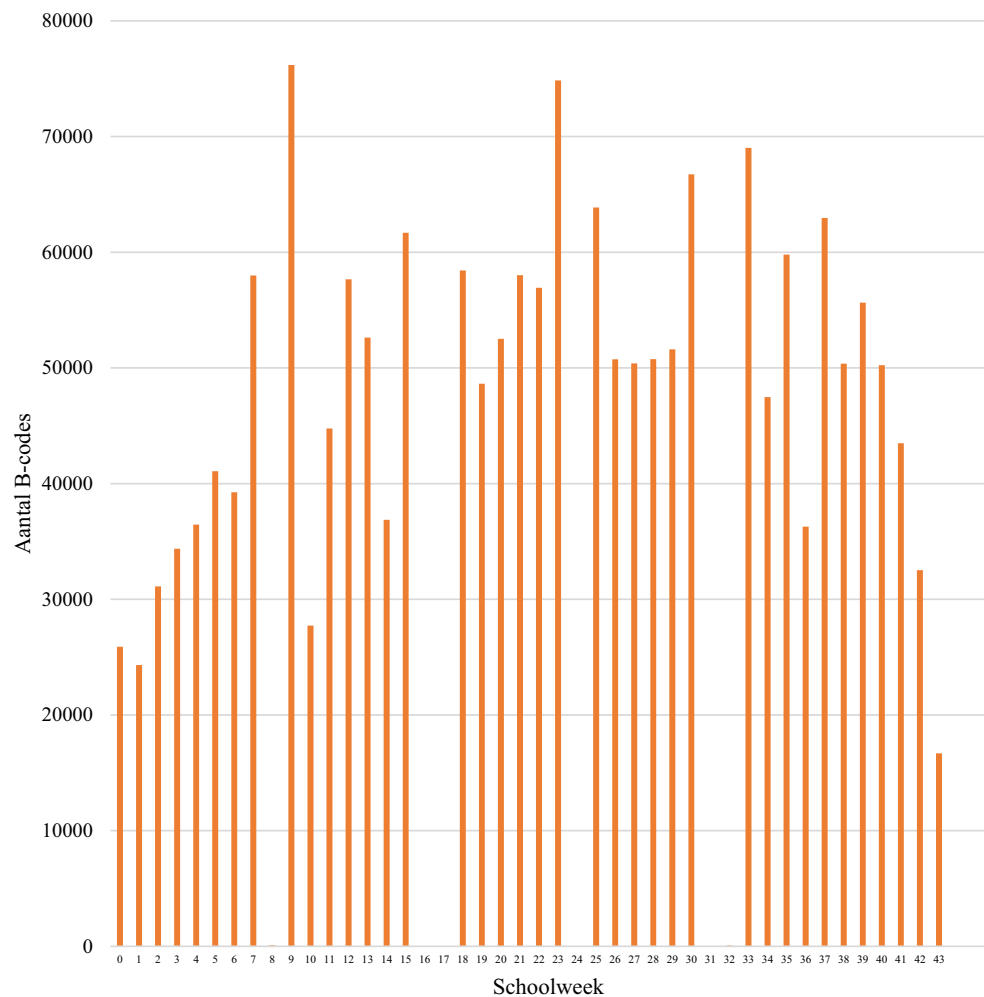
Figuur 1 toont de verdeling van alle B-codes per week voor leerlingen in de tweede en derde graad secundair onderwijs in Vlaanderen voor het schooljaar 2014–2015, startend vanaf de eerste schooldag. Week 0 reflecteert dus de periode van 1 september 2014 tot 7 september 2014, week 43 reflecteert de periode tussen 29 juni 2015 en 3 juli 2015. Uit de verdeling van het aantal B-codes per week blijkt onmiddellijk dat het aantal B-codes voor en na de schoolvakanties hoger ligt. Dat is vooral het geval voor de schoolvakanties die tijdens het schooljaar vallen (en dus niet de zomervakantie). Opmerkelijk is dat afwezigheid voor en na een schoolvakantie zich niet beperkt tot de schooldag juist voor of na de schoolvakantie. Als we de week voor de herfstvakantie in het schooljaar 2014–2015 als voorbeeld nemen (die het hoogste aantal B-codes bevat voor schooljaar 2014–2015), dan blijkt dat op elke volledige schooldag in deze week bijna tweemaal zoveel B-codes geregistreerd worden als op een gemiddelde schooldag.

De relatie tussen B-codes en afwezigheid

In een volgende stap berekenen we voor elke B-code de gemiddelde geaccumuleerde afwezigheid. We weten dat spijbelen samenhangt met ander afwezigheidsgedrag [4]. We weten ook dat leerlingen tijdens de start van hun 'spijbelloopbaan' vaak zeer berekenend spijbelen. Een substantieel deel van het laagdrempelig spijbelen bestaat bovendien uit oudergemotiveerd en gelegitimeerd schoolverzuim [3]. Berekenende spijbelaars zullen bijvoorbeeld eerst trachten de afwezigheid via een briefje van de ouders of de dokter te legitimeren. Het afwezigheidspatroon van zo'n leerling vormt in dat geval een combinatie van geoorloofd en ongeoorloofd schoolverzuim. Daarom berekenen we eerst de correlatie tussen de verschillende keren afwezigheid, om vervolgens na te gaan welke mate van afwezigheid er achter verschillende niveaus van B-codes schuilgaat.

In het algemeen vinden we een positieve samenhang tussen het aantal B-codes en alle andere afwezigheid. Jongeren die vaker een B-code krijgen, zijn ook vaker afwezig doordat ze te laat komen (L-code; correlatie: 0,291), door ziekte (D- en Z-code; correlaties respectievelijk 0,142 en 0,160) en in iets mindere mate vanwege een strafmaatregel (T-code; correlatie: 0,102) of wegens en dagvaarding voor een recht-

Figuur 1 Het aantal B-codes per week voor leerlingen in de tweede en derde graad secundair onderwijs Vlaanderen, schooljaar 2014–2015 vanaf 1 september 2014 tot en met 3 juli 2015 ($n = 291.968$)

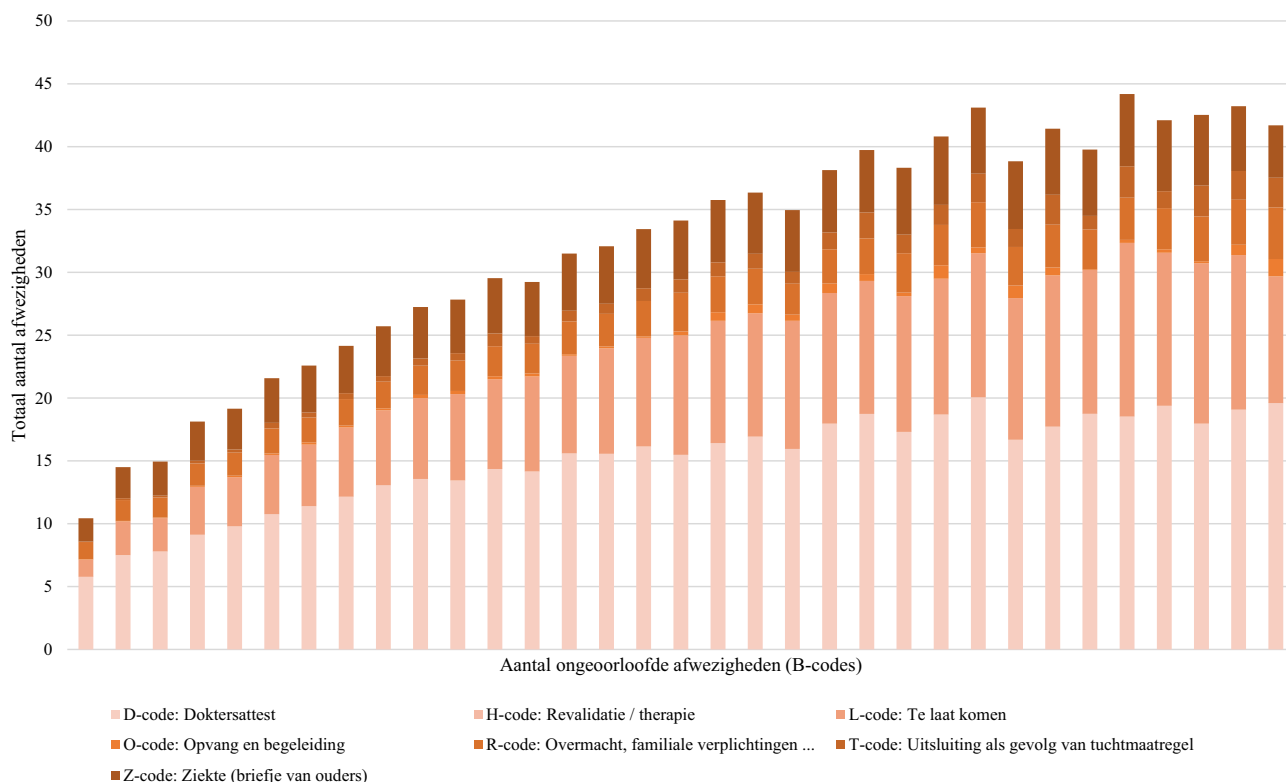
bank, familieraad, overmacht, maatregelen bijzondere jeugdzorg, enzovoort (R-code; correlatie 0,106).

Dat betekent dat leerlingen die vanwege één reden vaker afwezig zijn, ook vaker om andere redenen afwezig zijn. Vooral het sterke verband tussen ongeoorloofde afwezigheid en te laat komen is opvallend (correlatie: 0,291). Dat betekent dat te laat komen gezien kan worden als een van de gemakkelijkst toegankelijke aanwijzingen voor de problematiek van ongeoorloofd schoolverzuim. Opvallend is dat wanneer we de correlaties tussen de verschillende keren afwezigheid herberekenen, deze zwakker worden naarmate het aantal B-codes toeneemt. Die bevinding sluit volledig aan bij het bindingsperspectief, dat ervan uitgaat dat leerlingen vooral in een vroeg stadium van hun spijbelloopbaan strategisch te werk gaan en ongeoorloofde afwezigheid combineren met geoorloofde afwezigheid. Op het moment dat de binding tussen leerlingen en hun school volledig vervlogen is, neemt de mate van ongeoorloofde afwezigheid sterk toe en voelen leerlingen ook niet meer de behoefte hun afwezigheid te camoufleren. De implicatie van dat patroon is dat vooral in een vroeg stadium van de spijbelloopbaan ongeoorloofde afwezigheid slecht zichtbaar is.

Dat laatste wordt ook duidelijk wanneer we per B-code de totale geaccumuleerde afwezigheid berekenen (fig. 2). In dat geval zien we inderdaad dat leerlingen die in 2014–2015 één B-code verzamelden in totaal (dus alle keren van afwezigheid samengeteld) gemiddeld 14,5 halve dagen afwezig waren. Leerlingen die vijf B-codes verzamelden, waren in totaal gemiddeld 21,6 halve dagen afwezig. Leerlingen die tien B-codes verzamelden, waren in totaal gemiddeld 27,8 halve dagen afwezig. Dat laatste stemt overeen met ongeveer drie volledige lesweken. Deze cijfers illustreren dat achter een geregistreerde ongeoorloofde afwezigheid een grotere problematiek van afwezigheid schuilgaat. Ze geven ook meer inzicht in de vraag waarom ongeoorloofd schoolverzuim zo sterk samenhangt met zwakkere onderwijsuitkomsten. Jongeren die regelmatig ongeoorloofd afwezig zijn, missen eenvoudigweg een groot aantal lessen.

De relatie tussen B-codes en de onderwijsuitkomst

Een tweede manier om bepaalde drempels in de ontwikkeling van ongeoorloofd schoolverzuim te koppelen aan reële gevolgen is door het aantal B-codes te

Figuur 2 Gemiddeld aantal geoorloofde afwezigheidscodes naar aantal B-codes voor leerlingen in de tweede en derde graad secundair onderwijs Vlaanderen, schooljaar 2014–2015

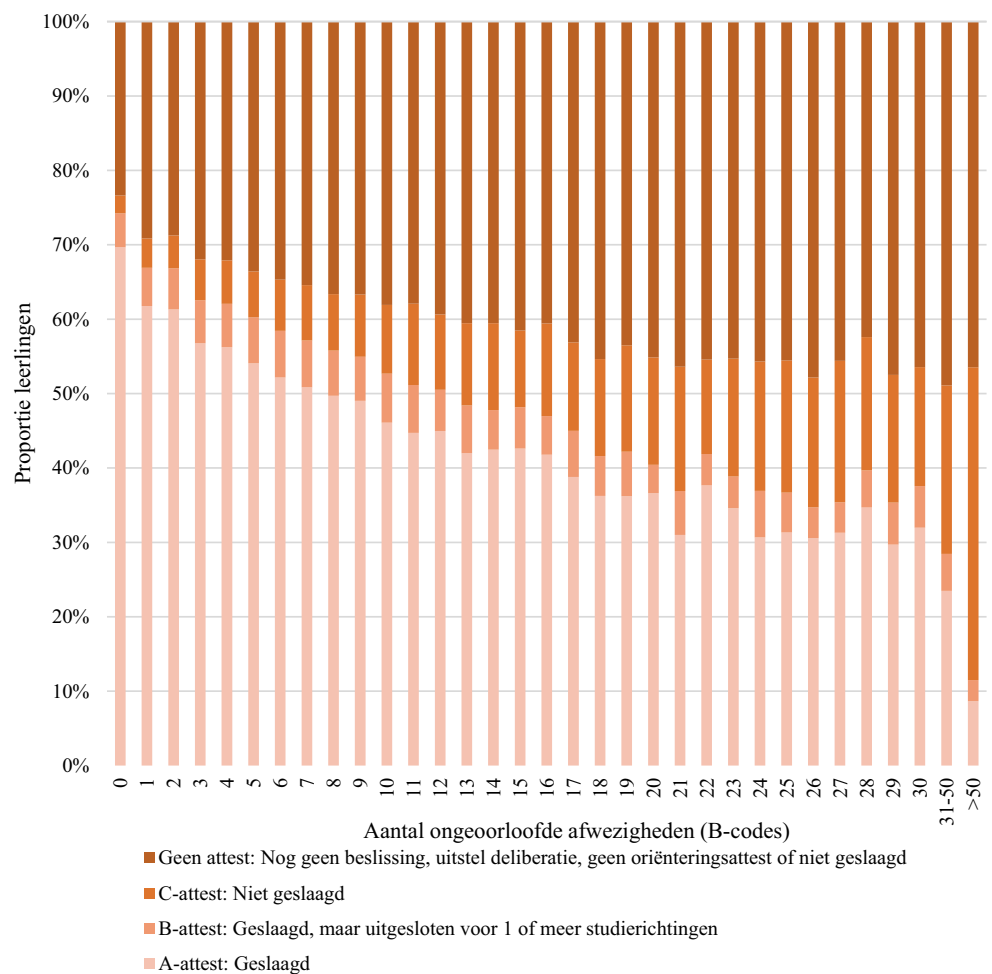
koppelen aan de onderwijsuitkomsten op het einde van het betreffende schooljaar (fig. 3). De mate van ongeoorloofde afwezigheid blijkt ook een goede voorspeller van de schoolresultaten. In het algemeen was dat verband reeds langer bekend. Uniek aan de hier gepresenteerde resultaten is dat de mate van detail het mogelijk maakt om te laten zien dat er een nageenog lineair verband is tussen het aantal B-codes en de kans op niet-slagen. Elke extra B-code vermindert de kans op slagen. In die zin bestaat er niet zoiets als 'onschuldig' afwezig zijn en is elke B-code er een te veel. Concreet behaalde binnen de groep leerlingen met vijf B-codes ongeveer 54% van de leerlingen een A-attest, tegenover ongeveer 70% van de leerlingen die niet ongeoorloofd afwezig waren.

Beschouwing

In deze bijdrage presenteren we veel cijfermateriaal over ongeoorloofde afwezigheid op school. De vraag is vervolgens wat onze resultaten precies voor het beleid betekenen. Een belangrijke vaststelling is dat elke afwezigheid telt en elke B-code er een te veel is. In die zin ondersteunen deze resultaten het belang van zo vroeg mogelijk ingrijpen tegen ongeoorloofd schoolverzuim. B-codes vervullen een belangrijke signaalfunctie. De implementatie van een efficiënte detectie en een doelmatig registratiebeleid is in die context cruciaal.

Een van de belangrijkste uitdagingen waar beleidsmakers in de strijd tegen schoolverzuim mee geconfronteerd worden, heeft te maken met het 'zichtbaar' maken van deze problematiek. Of het nu gaat over het schoolniveau, het niveau van de lokale gemeenschap (Lokaal Overleg Platform, stad) of Vlaanderen in zijn geheel, de eerste stap in het uitrollen van een beleid tegen (ongeoorloofd) schoolverzuim bestaat eruit inzicht te verwerven in de omvang en aard van de problematiek. Onze bevindingen laten zien dat vooral het zichtbaarder maken van het incidentele ongeoorloofde schoolverzuim daarbij het belangrijkste is, en meteen ook de grootste uitdaging vormt. Naarmate leerlingen vaker ongeoorloofd afwezig zijn, verminderen immers de remediëringmogelijkheden, waardoor vroeg ingrijpen belangrijk is. Het lastige daarbij is dat vooral incidenteel ongeoorloofd schoolverzuim doorgaans slecht zichtbaar is, omdat deze leerlingen vaak geoorloofde met ongeoorloofde afwezigheid combineren en op die manier hun ongeoorloofde afwezigheid proberen te verbergen. Scholen kunnen dat aanpakken door meer gebruik te maken van de data die ze verzamelen. Dat kan door behalve aan leerlingen met een (groot) aantal keren van ongeoorloofde afwezigheid ook aandacht te besteden aan leerlingen van wie het aantal keren van geoorloofde afwezigheid toeneemt. Incidenteel ongeoorloofd schoolverzuim is immers niet alleen belangrijk omdat het kan uitgroeien tot chronisch schoolverzuim. Het is ook van belang omdat het positief samenhangt met an-

Figuur 3 Percentage leerlingen in de tweede en derde graad secundair onderwijs Vlaanderen, schooljaar 2014–2015, per attest en per B-code

dere vormen van afwezigheid en jongeren in de praktijk veel meer lesdagen missen dan men op basis van het aantal B-codes zou vermoeden. Daarom moet bij eventuele hulpverlening altijd naar het geheel van de afwezigheid worden gekeken.

Literatuur

1. Chu BC, Guarino D, Mele C, et al. Developing an online early detection system for school attendance problems: results from a research-community partnership. *Cogn Behav Pract.* 2019;26(1):35–45.
2. Kearney C. *Managing school absenteeism at multiple tiers: an evidence-based and practical guide for professionals.* Oxford: Oxford University Press; 2016.
3. Keppens G, Spruyt B. The development of persistent truant behaviour: an exploratory analysis of adolescents' perspectives. *Educ Res.* 2017;59(3):353–70.
4. Keppens G, Spruyt B, Dockx J. Measuring school absenteeism: administrative attendance data collected by schools differ from self-reports in systematic ways. *Front Psychol.* 2019;10:2653.
5. Keppens G, Spruyt B. *Preventie van spijbelen en vroegtijdig schoolverlaten: eindrapport.* Brussel: Steunpunt Onderwijsonderzoek; 2019.

Dr. G. Keppens, postdoctoraal onderzoeker

Dr. B. Spruyt, hoofddocent